

СУЧАСНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕФОРМИ У ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КЛЮЧОВІ ЦІЛІ, ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Юлія Заячук

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена вивченню процесу сучасних європейських реформ у галузі вищої освіти. Досліджуються базові цілі, можливості, проблеми Болонської реформи, досвід її впровадження на прикладі деяких європейських університетів. У статті підкреслено, що для України альтернативи Болонському процесу та інтеграції до європейського простору вищої освіти немає.

Ключові слова: вища освіта, європейський простір вищої освіти, Болонський процес, інтеграція до європейського освітнього простору.

Стаття посвящена изучению процесса современных европейских реформ в области высшего образования. Исследуются базовые цели, возможности, проблемы Болонской реформы, опыт ее внедрения на примере некоторых европейских университетов. В статье подчеркнуто, что для Украины альтернативы Болонскому процессу и интеграции в европейское пространство высшего образования нет.

Ключевые слова: высшее образование, европейское пространство высшего образования, Болонский процесс, интеграция в европейское образовательное пространство.

The emphasis in this article is made on the issue of contemporary processes of reforming of higher education system throughout Europe. In the article it is explored the core objectives of the Bologna Process. Research of capabilities, challenges and the unsolved problems of Bologna process by the example of European universities are presented. The article accents that Ukraine has no alternative but to be integrated into Bologna process and European higher education space.

Key words: higher education, European higher education space, Bologna Process, integration into European educational space.

Рада Європейського Союзу визначила для ЄС комплексне завдання на наступне десятиліття: стати *найбільш конкурентноспроможною і динамічною у світі економікою*, що ґрунтується на знаннях, здатна до постійного зростання, забезпечує найкращі робочі місця, розвиток людських ресурсів і тісну соціальну згуртованість. Досягнення такої амбітної мети, очевидно, потребує фундаментальних реформ і глибоких структурних змін у багатьох сферах, в тому числі й у *сфері освіти*.

Особлива увага приділяється саме системі вищої освіти, яка відіграє ключову роль у житті сучасного суспільства.

Визначаючи вищу освіту одним з ключових пріоритетів своєї діяльності, ЄС визначив кілька напрямів реформування вищої освіти: *структурні реформи*, тобто реформування навчальних планів (це сфера впливу Болонського процесу), *реформи в галузі управління* вищими навчальними закладами та їх *фінансування*. Стратегія розвитку Європейського Союзу наголошує на необхідності налагодження співпраці в цьому напрямку між усіма країнами, а також на наданні освіти загальноєвропейського масштабу.

Реформа має на меті забезпечити широкий доступ до якісної вищої освіти, яка базується на принципах демократії й незалежності університетів, їх наукової і дослідницької самостійності, активізувати мобільність студентів і науково-педагогічних кадрів, підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві, закласти підвалини для професійної кар'єри й особистісного розвитку [1]. Загальноєвропейською стратегією реформування вищої освіти є *Болонський процес*. Він є одним з інструментів не лише європейській інтеграції, а й загальної світової тенденції – глобалізації.

Мета даної статті – дослідження питання змісту сучасних європейських реформ у вищій освіті, аспектів досвіду їх впровадження на прикладі деяких європейських університетів, парадоксів і неочікуваних результатів цього, а також можливостей, які дає Болонський процес Україні, та “викликів“, які Болонський процес для України створює. Результати наукових досліджень, представлені у статті, були отримані автором за підтримки програми EMESW.

Приєднання у 2005 році до Болонського процесу стало беззаперечним успіхом України. Інтеграційний процес на освітньому напрямку полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних науково-технічних здобутків у ЄС.

Процес “інтернаціоналізації” вищої освіти, тобто посилення інтеграційних процесів між національними системами вищої освіти країн Європи як складова загального процесу глобалізації, став ключовим питанням в Європі у 90-х роках ХХ ст. Це очевидно означає, що дане питання визнається проблемною точкою і, водночас, бачаться можливості для його вирішення. Зазначимо, що у Європі для характеристики процесу інтернаціоналізації використовуються три терміни: інтернаціоналізація, європеїзація, глобалізація. *Інтернаціоналізація* розглядається як академічна співпраця, уніфікація, обмін знаннями та інформацією; *європеїзація* – як регіональна версія інтернаціоналізації, мобільність, стандартизація навчальних програм і ступенів; *глобалізація* асоціюється з суспільством знань, транснаціональною освітою, глобальним “колом обов’язків”, покладеним на освіту. Тут слід додати, що управлінська політика в галузі освіти останнім часом здійснюється із врахуванням процесів інтернаціоналізації та глобалізації [2].

Положення Болонської декларації обговорювалися на великій кількості зустрічей, конференцій та саммітів. Напрацювання цих саммітів, аспекти реформування у напрямку до об’єднаного європейського простору вищої освіти, здобутки та тенденції щодо цього процесу у різних європейських країнах, звіти за результатами роботи саммітів можна знайти в наступних оглядах [3, 4].

Загалом Болонський процес – це процес *структурного реформування національних систем вищої освіти* країн Європи. Надзвичайно важливим аспектом та великим фактором успіху у цьому, очевидно, є “*клімат реформ*”, який повинен панувати в європейських університетах [5]. Означити поняття “клімат реформ” можна як позитивне ставлення до процесу структурних реформ на усіх рівнях та з боку усіх учасників освітніх перетворень. З часу започаткування Болонської реформи уже є багато досягнень, так само як і завдань, які необхідно терміново вирішити.

В контексті сучасних європейських змін у вищій освіті, паралельно з Болонською реформою як реформою структурною, має місце також *європейська реформа в галузі управління вищою освітою і освітнього менеджменту*, яка теж має величезне значення для подальшого розвитку європейської вищої освіти, але це є темою нашого окремого дослідження.

Необхідно підкреслити факт, що різні європейські країни приймають цілі Болонського процесу швидше чи повільніше в тому числі і залежно від своїх національних, культурних та історичних освітніх традицій. Скажімо, континентальні європейські країни, які мають *дуже сильну культурну спадщину*, не приймають зовнішні впливи швидко. Вони сильніші і мають свою власну міцну тривалу освітню традицію. Класичним прикладом таких країн є Німеччина. Країни, що мають порівняно *коротку історію національної незалежності*, схильні приймати зовнішні впливають швидше. Класичний їх приклад – це Фінляндія і її система вищої освіти. Як зазначив у інтерв'ю, здійсненого автором в рамках програми ЕМЕСВ в університеті Турку (Фінляндія) професор цього університету доктор Р. Рінне, Фінляндія увійшла у Болонський процес і офіційно впровадила його вимоги до своєї університетської системи дуже швидко.

Щодо *України*, то вона має надзвичайно коротку історію національної незалежності. Українська університетська система, як і німецька та фінська, є зараз у процесі реформування в напрямку входження у європейський простір вищої освіти і знаходиться у фазі радикальних змін. Ми маємо докласти ще дуже багато зусиль, щоб зробити цілі Болонського процесу реальністю, проте уже зараз цілком зрозуміло, що альтернативи Болонському процесу для України немає.

Інтегрування у європейський освітній простір для України означає: (i) участь українських університетів в європейських освітніх програмах; (ii) наближення української вищої освіти до стандартів і стратегії Європейського простору вищої освіти, Європейської структури кваліфікацій

та Європейського дослідницького простору; (iii) адаптація головних принципів європейської освіти до українських національних цінностей.

Загалом дослідники визначають *дві глобальні мети Болонської реформи* [6]:

- реструктуризації систем вищої освіти;
- інтернаціоналізація вищої освіти і мобільність учасників освітнього процесу.

Реструктуризація вищої освіти – це перш за все запровадження двоступеневої бакалаврсько-магістерської структури вищої освіти. Розглянемо наші приклади. Фінляндія зробила реструктуризацію вищої освіти одразу у той рік, коли Болонський процес розпочався. Ситуація в Німеччині була іншою. Як зазначив у інтерв'ю професор університету Касселя У. Тайчлер, саме німецькі університетські професори були найбільшою опозиційною в Європі до запровадження ступеневої структури вищої освіти [6]. Та попри те, що німецькі університети по-різному ставляться до ідей Болонського процесу, сьогодні крок за кроком всі традиційні німецькі навчальні курси перебудовуються у нові бакалаврські і магістерські курси. Робота здійснюється у руслі впровадження головних цілей Болонського процесу.

Щодо *інтернаціоналізації* вищої освіти і мобільності. Тут є два окремих види мобільності: міжконтинентальна (щоб зробити європейську вищу освіту більш привабливою для людей з інших частин світу) та мобільність в межах європейського континенту. Запровадження бакалаврсько-магістерської системи стало інструментом для залучення студентів з-поза меж Європи до європейського простору вищої освіти і дійсно збільшило кількість таких студентів. Українські студенти також отримують все більшу і більшу вигоду з цього. А в аспекті мобільності в межах європейського континенту Болонська реформа, як не парадоксально це виглядає, не стала такою дієвою та успішною, як це очікувалося,

оскільки визнання навчальних досягнень, здобутих за кордоном, залишається досить складною проблемою.

Базові елементи Європейського простору вищої освіти та вихідні ключові цілі Болонського процесу – це *мобільність, привабливість* європейської системи освіти для студентів, можливість *працевлаштування* в межах усього Болонського простору [3]. Працевлаштування – це індикатор успіхів всього Болонського процесу в цілому. Він настільки важливий, що в дискусіях про доцільний термін навчання на будь-якому рівні учасники дійшли висновку, що навчатися, використовуючи принцип “навчання через усе життя”, треба доти, поки не знайдеш роботу [7].

Тож механізмами, задекларованими для розв’язання означених завдань, є [8, 9]:

- Впровадження двоступеневої бакалаврсько-магістерської структури вищої освіти за формулою 3 + 2.
- Створення єдиної системи трансферних кредитних одиниць (European Credit Transfer System – ECTS).
- Прийняття зручної, зрозумілої та взаємно визнаної градації дипломів, ступенів і структури кваліфікацій (Qualification Framework).
- Уведення уніфікованого і взаємно визнаного на європейському просторі додатку до диплома про вищу освіту.
- Напрацювання, підтримка і розвиток європейського стандарту забезпечення якості освіти, створення системи “зовнішньої” і “внутрішньої” оцінки якості освіти.
- Сприяння підвищенню привабливості європейського простору вищої освіти для студентів з інших регіонів світу.
- Розширення мобільності студентів, викладачів, дослідників і управлінців вищої школи у межах визначеного простору.
- Впровадження ступеня “доктор філософії” у відповідних сферах знань.

Найбільш значним результатом Болонських реформ сьогодні, очевидно, є адаптація навчальних курсів до *двоциклічної бакалаврсько-*

магістерської системи як стандартної в університетах Європи. Це мало наслідком кращу структурованість навчальних планів та появу можливостей гнучкого навчання, самостійного планування життя, швидшого початку професійної діяльності. Тут також зазначимо, що у випадку багатьох європейських країн, Болонська реформа скоротила часовий проміжок навчання студента в університеті і позбавила його можливості навчатися необмежений період.

Впровадження *європейської системи трансферних кредитних одиниць* значно збільшило гнучкість та прозорість процесу навчання, а також покликано забезпечити підтримку процесу *мобільності*. Наскільки це реалізується покаже час, зараз лише зазначимо, що навчальні плани у зв'язку з цією обставиною стають більш організованими і чіткими.

Єдина структура освітніх рівнів покликана уніфікувати освітні кваліфікації людини від початкової освіти до рівня доктора наук для уникнення двозначностей в оцінці освітнього рівня підготовки фахівця. ЄС пропонує створити єдину “Європейську структуру кваліфікацій” та запровадити вісім рівнів кваліфікації, починаючи з середньої освіти і завершуючи трьома циклами вищої освіти, яким відповідають три найвищих рівня освітньої кваліфікації [10]. Проблема пов'язана з тим, що кожна країна має свою власну структуру ступенів у вищій освіті, тож вимога прийняти зручні та зрозумілі градації ступенів і кваліфікацій є для того, щоб дати зрозумілу для “читання” навчальними закладами та роботодавцями характеристику навчальним досягненням та компетенціям, які отримали студенти. За словами професора Гумбольдтського університету (м. Берлін) доктора Ю. ван Буера, висловленими в інтерв'ю, проблема *взаємовизнання кваліфікацій*, отриманих у різних країнах, на сьогоднішній день є досить великою [11]. Походження проблеми лежить і в площині взаємної довіри між різними країнами та їх системами освіти.

Ідея розширення мобільності студента, як не парадоксально це звучить, з впровадженням Болонського процесу може ускладнитися. Як

ззначає у інтерв'ю професор Гумбольдтського університету (м. Берлін) доктор Ю. Хенце, навчаючись у іншому університеті, студент ризикує, бо його курси з іншого університету можуть не підходити до профілю “домашнього” університету і не визнаватися ним, тож на сьогодні, це, певною мірою, є проблемною точкою [12].

Європейські держави задекларували також продовження співпраці у напрацюванні *системи контролю за якістю вищої освіти* [5]. Загалом питання якості освіти є наріжним питанням європейської освіти і маємо сказати, що на даній момент у Європі систему “зовнішнього” і “внутрішнього” контролю якості освіти ще належить напрацювати, адже вона поки не діє в повному обсязі [11, 12].

Тож Болонський процес є нерівномірним, суперечливим та складним. Як приєднання, так і неприєднання України до цього процесу мають свої переваги та ризики. Втім для країн, які прагнуть до економічного та суспільного розвитку і, зрештою, вступу до Європейського Союзу, альтернативи Болонському процесу очевидно уже немає і уникнути зазначених перетворень уже неможливо. Однією з таких країн є і Україна.

Та для того, щоб ввійти до Болонського простору *Україні треба здійснити суттєві перетворення в системі вищої освіти і науки.*

На шляху цих реформ виникне ще багато складних проблем і нових “викликів”. Ось деякі з них [7, 13].

- Недостатнє визнання у суспільстві рівня “бакалавр” як кваліфікаційного рівня, його незатребуваність вітчизняною економікою.
- Певні складності у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. Очевидно це вирішиться з часом відповідно до затребуваності на ринку праці, який також поступово буде інтегруватися у загальноєвропейський.
- Складність нашої системи наукових ступенів у порівнянні з європейською, що утруднює мобільність викладачів і науковців в Європі.
- Тривалість і складності щодо впровадження результатів передових наукових досліджень у навчальних процес вищих закладів освіти.

- Налагодження співпраці між українськими та європейськими вищими навчальними закладами, і впровадження “об’єднаних” програм та об’єднаних ступенів, які б реалізовувалися спільно європейськими та українськими університетами.
- Модернізація системи контролю за якістю освіти та включення до загальноєвропейської системи контролю за якістю.
- Впровадження європейської системи взаємовизнання кредитних одиниць, що знімає перешкоду в розпізнаванні нашої системи вищої освіти зовнішнім світом.
- Розрив між освітянами і працедавцями, між сферою освіти і ринком праці, який існує в українському суспільстві.
- Створення нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки, що задовольняла б потреби ринкової економіки в Україні.

Ці та інші перешкоди очевидно ускладнюють мобільність наших студентів, викладачів і науковців в межах європейського освітнього простору і ринку праці. Ми маємо докласти ще дуже багато зусиль, щоб зробити цілі Болонського процесу реальністю. Сучасний світ вимагає від студентів та викладачів все більше нових знань і навичок, досвіду міжкультурного спілкування, тож цілком зрозуміло, що альтернативи Болонському процесу для України немає.

Література:

1. Європейський Союз – Україна: співробітництво у сфері вищої освіти. – К.: Представництво ЄС в Україні, 2010. – 20 с.
2. Teichler U. The changing debate on internationalization of higher education // Higher Education. – 2004. – Vol. 48. – P. 5–26.
3. Trends in Learning Structures in Higher Education (II). Follow-up report prepared for the Salamanca and Prague Conferences of March / May 2001. – By Hung G. and Tauch C. – April 2001.

4. Trends in Learning Structures in European Higher Education (III). Bologna four years after: steps towards sustainable reform of higher education in Europe. – By Reichert S. and Tauch C. – May 2003.
5. Kehm B., Teichler U. Which direction for bachelor and master programmes? A stocktaking of the Bologna process // Tert. Educ. Manag. – 2006. – Vol. 12. – P. 269–282.
6. 3 інтерв'ю з професором Університету Касселя доктором У. Тайчлером.
7. Згуровський М. З. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі // <http://kpi.ua/bologna>.
8. Educating for a Global World: Reforming German Universities toward the European Higher Education Area. – German Rectors' Conference, Bologna Centre. – 2008. – 36 p.
9. Implementing Bologna: Experience from German Higher Education Institutions. – German Rectors' Conference, Bologna Centre. – 2007. – 17 p.
10. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/631>.
- 11.3 інтерв'ю з професором Гумбольдтського університету доктором Ю. ван Буером.
- 12.3 інтерв'ю з професором Гумбольдтського університету доктором Юргеном Хенце.
13. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні // Соціологія: теорія, метод, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 189–199.